

PvdA staat met transactie-denken haar eigen waarden in de weg

Een essay voor de leden van de PvdA

"New Babylon biedt slechts minimale voorwaarden voor een gedrag dat zo vrij mogelijk moet blijven. Elke beperking met betrekking tot bewegingsvrijheid, elke beperking met betrekking tot het creëren van stemming en atmosfeer moet worden verhinderd. Alles moet mogelijk blijven, alles moet kunnen gebeuren, de omgeving wordt gecreëerd door de activiteiten van het leven en niet andersom."

'New Babylon' van Constant (1920-2005)

Adri Duivesteijn
Den Haag, 14 juli 2014

PvdA staat met transactie-denken haar eigen waarden in de weg

“Sociaal-democraten benaderen de samenleving als een gemeenschap met een gedeelde toekomst, een gemeenschappelijk samenlevingsideaal gericht op het verwezenlijken van wat wij van waarde achten. Bij het nastreven van dat toekomstideaal is het voortdurend zaak de boel bij elkaar te brengen en houden, door breuklijnen tussen hoger- en lager opgeleiden, en tussen culturele groepen te mitigeren. Sociaal-democraten handelen vanuit het besef dat we gemeenschappelijke arrangementen nodig hebben om individuele vrijheid en ontplooiing mogelijk te maken. Samenwerking en solidariteitsbesef: dat is het startpunt van elke sociaal-democratische politiek.”

Van Waarde, Sociaal-democratische waarden in de 21ste eeuw, Wiardi Beckman Stichting

Toen ik in 1970 lid werd van de PvdA – een partij in haar hele denken en doen verknoopt met de vraagstukken die ik in de Schilderswijk tegenkwam – was dit omdat ik principieel geloofde in de verbinding tussen politiek en de kracht van gewone mensen. De PvdA was aan het veranderen van een sterke bestuurderspartij, die haar sociaal-democratische idealen paternalistisch aan de man bracht, naar een partij waar ‘Partij, Parlement, Activisme’ in de dagelijkse praktijk met elkaar zouden worden verbonden.¹ Die verbinding sprak mij zeer aan. En hoewel er in de wijk een groot wantrouwen jegens de politiek bestond, in het bijzonder jegens de gemeentepolitiek, wilde ik (mede) betekenis geven aan die verbinding tussen partij, parlement en activisme. Een geweldige uitdaging, waarvan ik op dat moment nog niet kon bevroeden dat het mij zoveel mogelijkheden zou bieden om mijn idealen te concretiseren voor – met een knipoog naar de woorden van Pieter Jelle Troelstra – “die breede zoom der bevolking, die zich in de tegenwoordige maatschappij niet tot een in alle opzichten menswaardig bestaan kan ontwikkelen”.² Hoewel ik buitenparlementair actief was in het actiewezen van de grootste arbeiderswijk van Nederland, was ik gefascineerd door het samengaan van *dèmos* (het volk) en *krateo* (regeren). Daarbij geloofde ik in een democratie waarin, zoals Joop Den Uyl dat later omschreef, de “smalle marge van democratische politiek” voldoende ruimte liet voor “kleine koersverleggingen (die) een grote uitwerking hebben. Ze kunnen beslissend zijn voor oorlog en vrede, voor een spiraal omhoog of omlaag, voor het verschil tussen

---

¹ ‘Partij Parlement Activisme’ van de werkgroep ‘Partij in actie’, Wiardi Beckman Stichting. Kluwer, Deventer, 1978

² ‘Gedenkschriften, Deel I, Wording’, P.J. Troelstra. Em. Querido's Uitgevers-Maatschappij, Amsterdam, 1927

hoop en wanhoop”.³ De werkgroep ‘Partij in actie’ van de Wiardi Beckmanstichting beschreef de weg die ik daarin wilde bewandelen: ‘Partij, Parlement, Activisme’.

Terugkijkend op bijna 45 jaar lidmaatschap van de tot nog toe grootste progressieve volkspartij, durf ik te stellen dat veel van de idealen van de sociaal-democratie in onze westerse samenleving betekenis hebben gekregen. Wij kunnen in alle objectiviteit vaststellen dat de positie van veel kwetsbare groepen om op een volwaardige wijze deel te nemen aan onze samenleving substantieel is verbeterd. Dat betreft vrijwel alle aspecten van het leven: het wonen en werken, onderwijs en zorg. Ook intrinsieke kwesties zoals een verdere democratisering van de samenleving en emancipatie van zowel het individu als het collectief behoren tot deze verworvenheden. Maar met alle verdiensten die de welvaartmaatschappij met zich heeft meegebracht, moeten wij tegelijkertijd vaststellen dat de ongelijkheden in de samenleving – zeker in internationaal perspectief – in veel opzichten zijn toegenomen. Je zou kunnen zeggen dat de klassensamenleving door de welvaart is verzacht, maar in de kern nog altijd – internationaal zelfs zeer schrijnend – aanwezig is. In die zin is ‘de strijd’ nog lang niet gestreden, en zullen de tegenstellingen binnen een toenemende mondiale economische ordening eerder toe- dan afnemen. Voldoende werk voor een brede progressieve (volks)beweging, zou je zeggen. Maar paradoxaal genoeg is de positie van de gezamenlijke progressieve partijen in Nederland nog nooit zo onsaamhangend geweest. Was er in de jaren ’70 nog een brede progressieve beweging die de ‘verbeelding aan de macht’ wilde brengen; thans is er in ons land geen bundeling van progressieve krachten meer, die met elkaar een werkelijk aansprekend progressief alternatief voor rechts bieden.

De oproep ‘Op, mannen, broeders, saam verenigd!’ mag minder dan ooit klinken, de noodzaak van een progressieve politiek en vooral de bundeling der krachten is nog altijd actueel. Voorwaarde om die progressieve politiek inhoud te kunnen geven, is echter wel dat in eigen huis de zaken op orde zijn. Dat is nu geenszins het geval. Sterker nog: de PvdA staat er anno 2014 ronduit slecht voor. Hoe kan het dat de PvdA zozeer uit de gratie is geraakt? Hoe kan het dat zoveel – ook veel trouwe – kiezers zich hebben afgekeerd van de PvdA? De huidige stemming rondom de grootste linkse partij is zo slecht dat zelfs openlijk de vraag wordt gesteld wat het perspectief voor de PvdA nog is. Ook binnen de partij worden de zorgen daarover steeds groter. Maar tegelijkertijd is het interne debat vrijwel verlamd, omdat de partij volledig zit opgesloten in een complex stelsel van afspraken in het regeerakkoord ‘Bruggen slaan’.⁴ Anders dan de VVD en de fracties die met deze regering tot deelakkoorden zijn gekomen, slaagt de PvdA er niet in om de eigen identiteit betekenisvol onder de aandacht van het publiek te brengen. Sterker nog: in de ogen van veel progressieve

---

³ ‘De toekomst onder ogen, beschouwingen over socialisme, economie en economische politiek’, J.M. Den Uyl. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 1986

⁴ ‘Bruggen slaan’, regeerakkoord VVD - PvdA, 29 oktober 2012

kiezers is de PvdA niet altijd even trouw aan haar eigen beginselen, en waar het gaat om het kabinetsbeleid voldoet ze al helemaal niet aan de verwachtingen die zijn gewekt bij de presentatie van haar eigen verkiezingsprogram: “Nu investeren in plaats van bezuinigingen”.⁵ De huidige politieke en electorale neergang rechtvaardigt een gesprek over het – onder verantwoordelijkheid van Hans Spekman en Diederik Samsom – gevoerde beleid, en over de vraag of dat wel of niet moet worden bijgesteld. Hoe kritiek de partij er echter ook voorstaat, het is het eeuwige prisoner’s dilemma van een partij ten tijde van regeringsdeelname; een intern debat, gebaseerd op een open reflectie op de inhoudelijke koers, is niet of nauwelijks mogelijk. Op zich is dat nog wel begrijpelijk, omdat dit discours in de mediawerkelijkheid van Den Haag – waar in de Tweede Kamer 322 geaccrediteerde journalisten rondlopen – al snel het karakter van een wedstrijdverslag krijgt, waarbij de uitkomst van het debat belangrijker is dan de aanleiding, de vorm en de inhoud. Toch zou het ook niet juist zijn om het gesprek erover uit de weg te gaan. Ik acht het mijn verantwoordelijk om mijn gedachten daarover, strikt op persoonlijke titel, vast te leggen in een essay. Het is allereerst een analyse van de ontstane situatie, en gaat vervolgens in op de vraag hoe de partij haar positie zou kunnen herstellen om weer onderdeel te worden van een bredere progressieve politieke beweging.

2012: ‘opnieuw een nieuw begin’

Het is niet voor het eerst dat de PvdA er electoraal beroerd voor staat, al blijft het moeilijk om er aan te wennen. Een aantrekkelijke en motiverende tijd is het zeker niet. Maar de electorale positie van de PvdA lijkt na de dramatische nederlaag in 2002 (45→23 zetels) steeds kwetsbaarder.⁶ Voor een niet onbelangrijk deel heeft dit te maken met het feit dat kiezers minder dan ooit tevoren aan een partij gebonden zijn. Daarbij is het alsof de belofte die het leiderschap uitstraalt steeds dominanter wordt in de verkiezingsuitslag. In die zin zien wij, sinds de val van Elco Brinkman na de dramatische nederlaag van het CDA in 1994, steeds vaker grote verschuivingen en zijn pieken en dalen van 15 tot 20 zetels min of meer vanzelfsprekend geworden. Winsten zijn er snel, maar de neergang volgt vaak direct daarna. De hedendaagse politiek zal daarmee moeten leren leven. En dat kan vergaande consequenties hebben. Hoe overheersend wordt de waan van de dag? Hoe bepalend worden de wekelijkse peilingen – de politieke beursberichten – voor het handelen van politici? Zeer, lijkt het. Zo was de ongekend diepe val in de opiniepeilingen voor Job Cohen in 2012 de reden om de handdoek, overigens zeer tot mijn spijt, voortijdig in de ring te

---

⁵ ‘Verkiezingsprogramma: investeren in plaats van bezuinigingen’, NRC, Pim van den Dool, 7 juni 2012

⁶ In 1994 verloor de PvdA van Kok aanzienlijk (49→37 zetels). In 1998 won Kok veel terug (37→45). De dreun van 2002 kostte Melkert het leiderschap van de partij (23 zetels). In 2003 kwam de PvdA onder Wouter Bos weer terug (23→42), in het najaar 2006 verloor de PvdA met Wouter Bos (42→33 zetels). In 2010 met Job Cohen nog iets meer (30 zetels). Met Samsom in 2012 werd onverwachts weer gewonnen (30→38 zetels)

gooien: “Terugkijkend moet ik helaas vaststellen dat ik er in de politieke en mediawerkelijkheid van Den Haag onvoldoende in ben geslaagd om die weg naar zo’n ander beleid geloofwaardig onder het netvlies te krijgen.”⁷

Hoe triest het vertrek van Job Cohen als partijleider ook was; het was ook het moment dat er ‘opnieuw een nieuw begin’ kon en moest worden gemaakt – de stap naar een nieuwe generatie.⁸ Uiteraard had ik daar een opvatting over. Diederik Samsom kende ik als een activistisch opererend Kamerlid, met een progressieve oriëntatie. Bovendien zou Samsom, juist door zijn Greenpeace-achtergrond, inhoud moeten kunnen geven aan een verbinding tussen de sociaal-democratie en universele thema’s als duurzaamheid en ecologie. Juist wanneer er sprake is van een fundamentele heroriëntatie op onze economische ordening, ligt er een opgave voor de internationale sociaal-democratie en is die verbinding – naast de klassieke thema’s – evident. Samsom zou de PvdA in dat opzicht ideologisch kunnen vernieuwen en een hedendaags profiel kunnen geven. Daarbij was Samsom actief geweest in ‘Een Ander Nederland’, een samenwerkingsverband van Kamerleden van PvdA, GroenLinks en SP, die met elkaar streefden naar progressieve samenwerking binnen het parlement. Voor mij was Samsom zonder twijfel de beste keuze. En geheel conform de ‘politieke en mediawerkelijkheid van Den Haag’ stuurde ik mijn Tweets de wereld in; met Diederik zou een nieuw begin kunnen worden gemaakt, en een hoofdstuk kunnen worden toegevoegd aan de toch al zo rijke sociaal-democratische geschiedenis.

En inderdaad, het onverwachte gebeurde: het was 12 september 2012 dat – na Samsom’s ‘eerlijke verhaal’ – maar liefst 2.340.750 Nederlanders hun stem uitbrachten op de PvdA (24,84%). In 2010 waren dat er nog ‘slechts’ 1.848.805 (19,63%). Deze spectaculaire winst kwam tot stand toen de nieuwe leider van mijn partij volstrekt onverwacht zijn, en nu citeer ik zijn critici, ‘drammerige activistische houding’ inleverde voor een open en transparante houding, waarin de zuiverheid en eerlijkheid van de politiek centraal kwam te staan. Samsom deed onverwachts, en tot opluchting van heel veel Nederlanders, niet mee aan het zo vaak geënceneerde rollenspel, waarbij de verschillende lijsttrekkers hun (schijn)tegenstellingen verdedigden. Het was verfrissend hoe lijsttrekker Mark Rutte van de VVD door Samsom werd aangesproken: “Nu doet u het weer (...) meneer Rutte, u doet het weer. In een democratie mogen mensen van mening verschillen maar mensen moeten op één ding kunnen vertrouwen, uw mening, mijn mening, moeten in ieder geval de waarheid spreken”.⁹ Daarmee legde Samsom een zwakke plek in het gedrag van veel (Nederlandse) politici bloot, die tijdens een verkiezingscampagne een leugentje om bestwil bepaald niet uit de weg gaan.

---

⁷ Persconferentie Job Cohen in Nieuwspoor, 20 februari 2012

⁸ Wouter Bos ging Diederik Samsom voor

⁹ Diederik Samsom, tijdens het verkiezingsdebat bij Knevel en Van den Brink, 30 augustus 2012

Maar Samsom won deze verkiezingen niet alleen door zijn ‘eerlijke verhaal’; met het verkiezingsprogram ‘Nederland sterker en socialer’ legde de PvdA de lat hoog.¹⁰ Samsom bracht een gevoel van afschuw over de onder Rutte I bijna vanzelfsprekende rechtse polarisatie – met bijbehorende retoriek – met verve onder woorden: “rechts-rot beleid”. Sterker nog: hij stelde ‘de premier van alle Nederlanders’ daar persoonlijk voor verantwoordelijk. Nee, Nederland moest sterker en socialer worden. Daartoe had de PvdA op straat honderdduizenden gesprekken gevoerd en werd “het verhaal van de PvdA het verhaal van miljoenen Nederlanders”.¹¹ Later zou blijken dat ‘het verhaal van de PvdA’ bij de kiezers in werkelijkheid bestond uit een veelvoud van verhalen, die varieerden van een diepe weerzin over de kruistocht van Geert Wilders tegen (islamitische) migranten, het gebrek aan moraliteit bij het CDA van Maxime Verhagen en de eendimensionale aandacht van de VVD voor een samenleving die vooral gebaseerd is op onderlinge competitie, concurrentie en marktwerking zag als panacee voor de grote vraagstukken. En, *last but not least*: toen door het herwonnen vertrouwen duidelijk werd dat er sprake was van een nek-aan-nek-race tussen de VVD en de PvdA, waren er kiezers die met een stem op de PvdA een nieuwe kabinet onder Rutte hoopten te blokkeren.

De rechtvaardiging voor het laatste kwam voort uit een groeiend optimisme over een mogelijke samenwerking in progressief Nederland. Al onder aanvoering van Hans Spekman en Job Cohen was er een fascinerende toenadering gaande tussen de PvdA en de SP; samen met GroenLinks organiseerden deze twee progressieve partijen, die lange tijd met de rug naar elkaar toe hadden gestaan, de manifestatie ‘Een Ander Nederland’. Daarmee liet de SP haar lang gekoesterde strategie los, om de PvdA verantwoordelijk te stellen voor bijna al het kwaad dat zich in onze samenleving voordeed en werd ook afstand gedaan van de klassieke ‘nee-positie’. De ontluikende samenwerking werd nog duidelijker zichtbaar toen Samsom het opnam voor Emile Roemer tegen de ‘leugens’ van Mark Rutte.¹² Vanaf dat moment leek er op nationaal niveau voor het eerst zicht op een verbroedering van de PvdA en SP. Zou er dan eindelijk – voor het eerst sinds het kabinet Den Uyl – weer kans zijn op een brede progressieve samenwerking?

Op die avond van 12 september 2012 was de *comeback* van de PvdA, weliswaar net niet de grootste partij, spectaculair te noemen. Eén ding was direct duidelijk: met deze verkiezingsuitslag was een rechts kabinet uitgesloten. Van de drie partijen die verantwoordelijk waren voor Rutte I had alleen de naamgever een aansprekend resultaat geboekt (41 zetels). Het CDA kreeg een verdiend pak slaag voor de samenwerking met Geert Wilders. En ook Wilders zelf had verloren. Een progressief kabinet was ook niet mogelijk, maar een progressief georiënteerd kabinet moest toch

---

¹⁰ ‘Nederland sterker en socialer’, verkiezingsprogramma PvdA, 7 juni 2012

¹¹ Diederik Samsom tijdens de verkiezingsavond in Paradiso, 12 september 2012

¹² Diederik Samsom, tijdens het verkiezingsdebat bij Knevel en Van den Brink, 30 augustus 2012

zeker niet worden uitgesloten en had minimaal grondig moeten worden onderzocht. Goed, er waren zeker grote hobbels te nemen, maar de totstandkoming van het eerste kabinet Den Uyl heeft ook wat tijd gekost.¹³ Het zou niet gemakkelijk worden, maar er was weer ruimte voor de PvdA en dus toekomst voor een (meer) progressieve politiek.

2014: PvdA in de opiniepeiling op 12 zetels, een ‘verlies’ van 18

Nu, nog geen twintig maanden later, ziet de wereld van de PvdA er totaal anders uit. Tot verbazing van de meeste partijgenoten is er een regering gevormd, met de partij die op hoofdlijnen principieel met ons van mening verschilt over hoe de samenleving zou moeten worden vormgegeven. Is deze onverhoedse samenwerking gebaseerd op een regeerakkoord, dat kan worden getypeerd als een handelsakkoord dat bestaat uit een veelvoud van ruiltransacties zónder creatieve compromissen. Is er van een werkelijk gemeenschappelijke visie op de inrichting van ons land geen sprake. Is de regering – die in de Tweede Kamer een riant meerderheid heeft – voor haar werkelijke succes volledig afhankelijk van de steun in Eerste Kamer, waar een vergelijkbare meerderheid ontbreekt. Kan steun in de Eerste Kamer slechts worden ‘gekocht’ door het afsluiten van deelakkoorden, zoals dat met D66, CU, SGP en recent ook met GroenLinks gebeurde. En dus staat de ‘kritische’ behandeling van een wetsvoorstel in de Eerste Kamer meer en meer gelijk aan een toets aan door de Tweede Kamer goedgekeurde afspraken, die ‘in de achterkamers van de politiek’ zijn overeengekomen en vervolgens in het regeerakkoord en/of de deelakkoorden zijn geformaliseerd. Het spreekt voor zich dat dit op gespannen voet staat met de werkelijke functie van de Eerste Kamer, waar de parlementaire controle zich richt op de rechtsstatelijkheid, doelmatigheid, rechtmatigheid en uitvoerbaarheid van wet- en regelgeving.

Het mag duidelijk zijn dat de euforie die de verkiezingsuitslag van 2012 losmaakte volstrekt naar de achtergrond is verdwenen. Sterker nog: in de samenleving is de stemming ten opzichte van de PvdA compleet omgeslagen, wat pijnlijk zichtbaar werd in de recente verkiezingen voor de gemeenteraad en het Europees parlement. Nooit eerder was het resultaat voor de PvdA zo slecht. Bij de gemeenteraadsverkiezingen gingen er zo’n 452 raadszetels verloren en moesten 72 plaatsen in Colleges van Burgemeesters en Wethouders worden ingeleverd. De PvdA verloor drie van de vier grote steden. Waar in Amsterdam in 1914 het ‘wethouders-socialisme’ werd geïntroduceerd met de benoeming van de sociaal-democraat Florentinus Marinus Wibaut, kwam er na honderd jaar een abrupt einde aan collegedeelneming. In *werkstad* Rotterdam werd de Partij van de *Arbeid* voor de tweede keer langs de kant gezet. Ook in een links georiënteerde stad als Utrecht staan we langs de lijn, en in Den Haag is er in een breed afspiegelingscollege slechts plaats voor één zetel voor

---

¹³ De formatie voor het kabinet Den Uyl duurde (maar liefst) 151 dagen

de PvdA. Juist nu er door de decentralisaties in het sociale domein een bestuurlijk opgave ligt die bijna schreeuwt om een nieuw ‘wethouders-socialisme’, staan de bestuurders van de PvdA in veel gemeenten buitenspel. Bij de verkiezingen voor het Europees parlement wist de PvdA haar drie zetels slechts dankzij de lijstverbinding met GroenLinks te behouden. Maar achter die drie zetels schuilt wel degelijk een dramatisch verlies: in 2004 kreeg de PvdA nog 23,6% van de stemmen, in 2009 daalde dit percentage naar 12% en nu, bij de meest recente verkiezingen, kan de PvdA – ondanks het uitdelen van de duizenden rozen – rekenen op maar 9,4% van de stemmen. Ten opzichte van andere Nederlandse partijen is de PvdA daarmee naar de zesde plaats gezakt, en ingehaald door de SP. En de neergang lijkt nog niet gestopt. Volgens peilingen van Maurice de Hond zou de PvdA bij een eventuele Kamerverkiezing op dit moment nog maar 12 zetels krijgen, en zou de SP de grootste linkse partij van Nederland worden. Cynisch is dat de oorzaak van deze neergang niet ligt in een verdere verrechtsing van het Nederlandse electoraat; het aantal kiezers dat in ons land progressief kiest is grosso modo gelijk gebleven. Daarmee lijkt het erop dat het niet zozeer de kiezer is die gekozen heeft voor een andere politieke stellingname, maar dat het vooral de PvdA is die zich van haar eigen achterban heeft vervreemd.

Het is zorgelijk dat de mentale houding van de Nederlandse bevolking – noem het ‘de gevoelswaarde’ – naar de PvdA ronduit negatief is. Op straat is dat merkbaar. Hóe, dat mocht Agnes Jongerius ondervinden toen zij campagne voerde in aanloop naar de Europese verkiezingen. De nummer twee van de Europese lijst voor de PvdA, met een enorme staat van dienst in de vakbeweging, zei verrast en verbaasd te zijn, “om ineens aangesproken te worden op alles wat de PvdA waar dan ook doet. Dat gevoel moet ik nog internaliseren. Je wordt met zoveel wantrouwen benaderd! Je bent politicus, dus je bent vast een draaikont – dat is de houding op straat. Als FNV-voorzitter werd ik in sommige kringen van een ijzeren dogmatiek beschuldigd. En nu, anderhalf later, word ik van een ongekende souplesse in opvattingen beschuldigd. Dat voelt gek.”¹⁴ Het is duidelijk een periode waarin het niet meezit. Waar partijvoorzitter Hans Spekman bij zijn aantreden nog optimistisch de ambitie uitsprak om de PvdA door te laten groeien naar 100.000 leden, is nu zelfs het behouden van de trouwe leden onder grote druk komen te staan.

Hoe kon het zo snel zo ver komen?

Wanneer een partij zo dramatisch wegzakt in de gunst van de kiezers, is de vraag gerechtvaardigd wat zij verkeerd doet. Hoe kan het dat veel van wat de huidige PvdA in de regering doet zo weinig wordt begrepen? Normaal gesproken zoekt een partijbestuur na een verkiezingsnederlaag heil in het instellen van een evaluatiecommissie. Nu beperkte Diederik Samsom zich tot een excuusbrief aan de

---

¹⁴ NRC, 10 en 11 mei 2014, pagina 13: “Ik heb nog niet het idee dat ik politicus ben”

PvdA-afdelingen, waarin hij tegelijkertijd aangaf “tot op het bot gemotiveerd” te zijn “om samen met iedereen in onze partij te werken aan het herstel van vertrouwen”.¹⁵ Het partijbestuur ging, kortom, over tot de orde van de dag. Dat voelt niet goed. Na zulke nederlagen en met zulke peilingen mag worden verwacht dat een publieke zelfanalyse deel uitmaakt van het herstel. Daarbij is de belangrijkste vraag die nog steeds om antwoord vraagt, de opmerkelijk snelle keuze van de partijleiding voor samenwerking met de VVD, en daarmee feitelijk voor de totstandkoming van een kabinet Rutte II. Die snelle keuze wordt door veel kiezers, maar ook door ondergetekende, nog steeds niet begrepen. Dat is ook niet verwonderlijk, temeer omdat samen optrekken met de SP en GroenLinks tijdens de campagne een serieuze mogelijkheid leek. En hoewel de VVD niet werd uitgesloten van enige vorm van samenwerking, ging het hier wel om een partij die aan de andere kant van het politieke spectrum stond. En was het ook niet de partij die, samen met het CDA, een voor Nederlandse begrippen bizar avontuur was aangegaan met Geert Wilders? Macht was in 2010 de drijfveer om te komen tot de vorming van een bizar minderheidskabinet, dat slechts kon (voort)bestaan bij de gratie van een reactionaire gedoogpartner, voor wie verdeeldheid in onze samenleving een politiek uitgangspunt is? Wat waren in 2012 de overwegingen van de VVD, om met de grootste linkse partij in zee te gaan?

Het lijkt erop dat voor Rutte en Samsom al snel vast stond dat er coôte que coôte een kabinet van VVD en PvdA zou moeten komen. Omdat het op landelijk niveau echter al snel gaat over de inrichting van verschillende stelsels die sturend zijn in de inrichting van de samenleving (bijvoorbeeld het belastingstelsel of stelsels voor wonen en zorg), zaten er feitelijk twee partijen aan tafel die diametraal tegenover elkaar staan. Dat zou dus óf een lange formatie worden, waarbij er gezocht moest worden naar creatieve oplossingen en mogelijk zelfs een synthese in het ideologische gedachtengoed. Geen eenvoudige opgave, weten wij uit eerder formaties. Uiteindelijk is er voor een andere, meer pragmatische manier gekozen om te komen tot een voor zo’n kabinet werkbaar regeerakkoord. De keuze voor de informateurs is daarin bepalend geweest. Met Henk Kamp koos de VVD nadrukkelijk voor een harde maar ook beminnelijke onderhandelaar. Kamp vertegenwoordigt de rechtervleugel van de VVD, en kenmerkt zich door een buitengewoon scherpe stellingname in de politiek, die hij weet te combineren met het vermogen om zijn politieke doelstellingen in de praktijk stap voor stap te realiseren. In Kamp vond de VVD een briljant onderhandelaar, die ‘zijn’ liberalistisch toekomstbeeld scherp bewaakte maar ook het vermogen had zich te verplaatsen in de gedachtegang van zijn tegenspeler. Een strategische keuze, al met al. Met Wouter Bos – en ik ga ervanuit dat dit een persoonlijke keuze van Samsom is geweest – plaatste de PvdA een buitengewoon intelligent en behendig politicus tegenover Kamp. Voor veel buitenstaanders leek dit een onomstreden, vanzelfsprekende keuze. Dat was het allerminst. Wouter Bos is

---

¹⁵ E-mail van Diederik Samsom aan PvdA-afdelingen, 27 maart 2014

weliswaar voormalig politiek leider van de PvdA, maar verkondigt daarbinnen toch vooral het progressief-liberale geluid. Hij heeft tot nog toe weinig laten blijken iets met progressieve samenwerking op te hebben. Met de keuze voor Wouter Bos als informateur koos de leiding van de PvdA er nadrukkelijk voor om zich niet al te sterk tegen een dominantie van een neo-liberalistische koers van een toekomstig kabinet – en daarmee dus van de PvdA – te verzetten. Echter, en ik denk dat dit is onderschat, door te kiezen voor een informateur met een progressief-liberale oriëntatie die bovendien uiterst pragmatistisch te werk gaat, werd er vanuit de PvdA niet of nauwelijks tegenkracht georganiseerd aan de informatietafel. Sterker nog: de tegenkracht moest daarmee van de twee onderhandelaars van de fractie komen – de partijleider zelf en Kamerlid Jeroen Dijsselbloem. Samsom moest als het ware de dwarsligger zijn in zijn eigen onderhandelingsproces, in plaats van compromissenbouwer. Een vrijwel onmogelijke positie.

Een regeerakkoord in de vorm van een handelsakkoord

Regeren gaat niet zonder pijn. Veel partijen hebben dat aan den lijve ondervonden. D66 is hiervan misschien wel het meest herkenbare voorbeeld. Sinds de oprichting van deze partij zijn er heftige pieken en dalen geweest, en de dalen lopen bijna allemaal samen met de periodes dat D66 onderdeel uitmaakte van een coalitie. Regeringsdeelname betaalt zich niet per se uit in grote winsten, zeker niet in periodes waarin veel bezuinigd moet worden en harde keuzes onontkoombaar zijn. Hoewel een groot deel van de onvrede ongetwijfeld ook te maken heeft met de maatvoering van de bezuinigingen, gaat het vooral om de vraag *hoe* de keuzes worden gemaakt. En ik vertel geen geheim meer wanneer ik zeg dat de kiem voor de onvrede bij de kiezers van zowel de VVD als de PvdA is gelegd bij de totstandkoming van het regeerakkoord. In plaats van een serieuze poging om het nieuwe kabinet een coherente visie op de inrichting van onze samenleving mee te geven, kozen de onderhandelaars voor een regeerakkoord dat eerder moet worden gekenschetst als een handelsakkoord. Het tegen elkaar uitruilen van politieke speerpunten als ware het een kaartspel, door Wouter Bos geïntroduceerd tijdens de eerste formatiebespreking, werd het pragmatisch uitgangspunt om met elkaar te komen tot een ‘evenwichtige’ balans tussen winst- en verliespunten.

De informateurs hadden kunnen – nee, moeten – weten dat van ruilen huilen komt. Dat gebeurde al snel. De inkt van het regeerakkoord was nog niet opgedroogd of in de achterban van de VVD brak de hel brak los over de voorgenomen invoering van een inkomensafhankelijke zorgpremie. De Telegraaf schroomde niet om dit voor de VVD pijnlijke onderwerp dagen achtereenvolgens te agenderen. Hier ging het volgens Frits Bolkestein om pure nivellering; geen bezuiniging, maar herverdeling. Hij sprak er schande van. Politiek commentator van NOS-radio, Joost Vullings, was op de 51^e dag van de formatie gematigder in zijn commentaar. “De VVD heeft heel wat uit te leggen

over de zorgpremie. Als dit gaat doortrekken, krijg je een heel instabiele VVD. Het is voor de VVD te hopen dat de PvdA ook een probleem heeft, tegen de tijd dat de maatregel rond is. Dan valt er tussen de coalitiepartijen iets te ruilen.”¹⁶ En hij had gelijk. Er werd geruild. Niet veel later kwam ook de PvdA-top in alle scherpheid tot een botsing met haar achterban toen het ging over de strafbaarstelling van illegalen. Deze VVD-wens werd mogelijk gemaakt door de ruil met de versoepeling van het kinderpardon. Feitelijk werden hier mensen tegen mensen geruild. Plotseling waren illegalen niet enkel slachtoffer van geweld ergens op aarde; nee, zij werden in het land dat hun ‘veilige haven’ zou moeten zijn object van ruilhandel. Een volstrekt onbegrijpelijke politieke keuze. Het was dan ook niet verwonderlijk dat de PvdA er in haar jaarlijkse congres in Leeuwarden, via een door Sander Terphuis ingediende motie, vrijwel unaniem afstand van nam. Toen de partijleider het congres liet weten de motie niet te willen uitvoeren, dreigde er een heuse opstand. Voor het partijbestuur reden om in Utrecht een ‘Politiek Forum’ te organiseren ‘om opnieuw uitleg te geven’. Die uitleg kwam er soms wel op een wel heel bizarre manier. Ik hoor Hans Spekman ons nog toespreken: “Ook ik vind het een afschuwelijke maatregel, maar wij hebben het kinderpardon ervoor terug gekregen.” Ondanks het ogenschijnlijk ontbreken van een verder verzet vanuit de partij, bleef de strafbaarstelling van illegalen de PvdA-Tweede Kamerfractie als een morele kwestie achtervolgen. Uiteindelijk moest de PvdA, net als bij de VVD het geval was bij de inkomensafhankelijke zorgpremie, terug naar de onderhandelingstafel. En opnieuw bracht het ruilen hier de oplossing. De VVD bleek bereid te zijn deze voor hen zo ‘principiële’ maatregel weg te strepen tegen een belastingverlaging voor de midden- en vooral hogere inkomensgroepen. Diederik Samsom motiveerde de aanpassing vooral op praktische gronden: “de kwestie bleef ons achtervolgen en het zou ieder gesprek blijven domineren”.

Het kernprobleem dat zich steeds opnieuw manifesteert is dat bij de onderhandelingen is gekozen voor een pacificatiepolitiek, waarbij de leiders - ondanks de grote tegenstellingen - ‘at the highest level in governing chambers’ tot een oplossing komen.¹⁷ Deze oplossing lag echter in het simplistisch tegen elkaar uitruilen van politieke speerpunten, waarbij de ambitie van een werkelijk samenhangend beleid, met ruimte voor intelligente en creatieve compromissen of een synthese van ideologisch gedachtengoed al op voorhand werd losgelaten. Voor mij is de ruil van de strafbaarstelling van de illegalen tegen een belastingverlaging de ultieme vorm van transactie-denken, waarbij er op geen enkele manier wordt

---

¹⁶ NOS, 2 november 2012

¹⁷ Politicoloog Sidney Verba over pacificatiepolitiek: “One can conceive of a political system made up of two closed camps with no overlapping of membership. The only channels of communication between the two camps would be at the highest level – say when the leaders of the two camps meet in the governing chambers – and all conflict would have to be resolved at this highest level”

gebouwd aan een relatie met je samenwerkingspartner.¹⁸ Relationeel blijft na de daad vooral de leegte achter. Door deze methodiek ontstaan er onevenwichtigheden op vrijwel alle beleidsterreinen, die niet op ideologische gronden kunnen worden verdedigd maar vooral op basis van ‘wat wij ervoor hebben teruggekregen’. Het is niet gek dat er dan al snel een onsamenhangende mix van tegengestelde politieke keuzen ontstaat, die sterk kunnen botsen met de waarden van de afzonderlijke partijen.

De keuze om op deze wijze een regeerakkoord tot stand te brengen is niet vrijblijvend. Het heeft grote consequenties voor de vraag wie nu eigenlijk mentaal eigenaar is van het regeerakkoord. Uit verschillende reconstructies is duidelijk geworden dat de wordingsgeschiedenis van het akkoord een weg volgde die sinds de formatie van Jaap Burger – leidend tot het kabinet Den Uyl – binnen de PvdA niet meer gewoon is. Gebruikelijk was dat specialisten van de bij de formatie betrokken partijen werkgroepen vormden, en daarmee het voorwerk verrichtten voor het ‘echte’ werk van de onderhandelaars aan de formatietafel. In die voorfase werd op veel onderwerpen al een mate van overeenstemming bereikt en konden de echte speerpunten naar de onderhandelingstafel worden doorgeleid, om daar de knopen door te hakken. Met deze werkwijze kwam het regeerakkoord als het ware van onderop tot stand, leerden fracties elkaar opnieuw kennen in nieuwe politieke verhoudingen en ontstond er een natuurlijk draagvlak binnen de fracties. Nu ging het anders. De gekozen methode maakte dat de formatie een *top-down* proces werd, waarbij slechts een klein groepje bestuurders en fractieleden op de hoogte was van de feitelijke ontwikkelingen. Voor de meeste fractieleden bleef de inbreng beperkt tot het aanleveren van hun input bij de onderhandelaars waarna het grote (af)wachten begon; wat zou er komen, wat zou het worden? Teletekst werd ook voor die fractieleden een – of misschien wel dé – belangrijkste informatiebron, tot het moment waarop de fractiesecretaris de fractieleden liet weten dat er een akkoord was bereikt en het concept regeerakkoord de volgende ochtend vroeg beschikbaar kwam. Twee uur leestijd en ruim anderhalf uur voor vragen zouden uiteindelijk worden vrijgemaakt voor een beoordeling van het regeerakkoord. Voor de niet ervaren fractieleden betekende dit dat zij zich concentreerden op die onderwerpen die raakten aan hun eigen portefeuille. Het leidde tot kritische, inhoudelijke vragen over de bezuiniging op ontwikkelingssamenwerking, over de strafbaarstelling voor illegalen en de bezuinigingen in de zorg. Oudgedienden die nog vertrouwd waren met de ‘ouderwetse’ methode van formeren, hadden felle kritiek op de procedure; ‘te snel’, ‘zonder betrokkenheid van de fractie’ en ‘ik kan het zo (snel) niet beoordelen’ waren veelgehoorde klachten. Maar met de huidige ‘politieke en mediawerkelijkheid van

---

¹⁸ Business developer Robert van Geenhuizen over transacties: “Transacties zijn een slecht begin voor een relatie. Want het is naïef om te denken dat uit een transactie een relatie kan ontstaan. Een transactie is immers iets ruilen van gelijke waarde. De deal is dus rond en er is verder geen emotionele betrokkenheid. Relaties ontstaan echter door emotionele investering. Door moeite en bijzondere dingen voor elkaar te doen.”

Den Haag' wás die tijds-klem er. De VVD liet al snel per sms aan de eerste onderhandelaar van de PvdA weten dat daar de champagne al was ontkurkt, en dat het wachten dus op de PvdA was. De druk in de fractie was voelbaar. Met de plechtige toezegging van de fractievoorzitter dat er, mochten er moeilijkheden opdoemen, hulp zou worden geboden, stemde de fractie zonder enig voorbehoud in met het regeerakkoord. Zelden was de participatie van een fractie bij een regeerakkoord zo marginaal. Maar uiteindelijk telt in de politiek de instemming, en kon (zelfs) met deze procedure de regering worden gevormd.

Wat aan de onderhandelingstafel is onderschat, is dat een dergelijk instemming niet gelijk staat met het intrinsiek verinnerlijken en omarmen van het regeerakkoord. De leden van de PvdA zijn bijna altijd gezagsgetrouw en de loyaliteit aan de partij en de leider is groot, maar ultiem gaat het om de inhoud; om de vraag of principes en waarden wel of niet met voeten worden getreden. En als dat het geval is zal het keer op keer terugkomen, of het nu is verankerd het regeerakkoord of niet. Het knaagt en blijft knagen, totdat het verdwenen is. Het discours over de strafbaarstelling van de illegalen is daar een illustratie, en staat niet op zichzelf. Anders gezegd: een snel akkoord is niet per se synoniem aan een duurzaam akkoord. Wie goed observeert, zal zijn opgevallen dat de werkelijke identificatie van de voorhoede van de PvdA met het regeerakkoord niet al te groot is; twee nieuwe Kamerleden hebben de fractie inmiddels verlaten.¹⁹

Laat duidelijk zijn dat ik niet roomser ben dan de paus, en al helemaal niet naïef wil zijn. Ik begrijp, mede op grond van een ruime ervaring, heel goed dat een regeerakkoord met de VVD geen sinecure is. Sociaal-democraten en liberalen hebben op een aantal gebieden veel met elkaar gemeen (democratie, vrijheid, ethische vraagstukken), maar denken fundamenteel anders over de inrichting van de samenleving en in het bijzonder de rol van de staat en de overheid. Deze tegenstelling is principieel niet te overbruggen. Hoogstens is er een zoektocht naar creatieve oplossingen denkbaar, om te komen tot een verstandig en werkbaar akkoord. En dat is dan ook wel het minste dat van de onderhandelaars mag worden gevraagd, zo'n serieuze zoektocht, waarbij het gelet op de grote verschillen tegelijkertijd meer dan ooit noodzaak is om te werken aan voldoende draagvlak bij hen die het akkoord in de praktijk moeten gaan verdedigen. Dat zijn de leden van de regeringspartijen, maar ultiem geldt het voor ieder lid van de partij. Bij deze formatie heeft het aan beide voorwaarden ontbroken, en dat breekt meer en meer op. In de Eerste Kamer moet de steun, zoals gezegd, met deelakkoorden worden 'gekocht'. Voor de fracties die participeren in die deelakkoorden gaat het begrijpelijkerwijs niet per se om het

---

¹⁹ Désirée Bonis verliet de Kamer op 13 juni 2013; Myrthe Hilkens deed dat op 28 augustus 2013. Bonis gaf aan dat de politiek haar niet bracht wat ze ervan had verwacht; de VVD bepaalde volgens haar het buitenlandbeleid. Hilkens gaf aan dat haar idealen niet strookten met de manier waarop zij politiek kon bedrijven.

creëren van een grotere samenhang in het beleid; vaker is het een verzachten van al te wilde bezuinigingsplannen, en dan met name met betrekking tot speerpunten die symbolisch zijn voor de betrokken handelspartners. Het onderwijs bij D66, bijvoorbeeld, en de sollicitatieplicht voor alleenstaande vrouwen met kinderen bij de ChristenUnie en SGP. Warmte over het regeerbeleid levert het niet op. Niet in de samenleving, niet in het parlement. Arie Slob van de ChristenUnie zei het in een recent interview treffend: “De huidige situatie heeft de voordelen van meeregeren, zonder de lasten van een deelname aan een kabinet”. Anders gezegd: daar waar het ruilen tot principe is verheven, zal ook de omgeving vooral een opportunistische relatie aangaan. Voor de ‘gelovige’ van een op waarden gebaseerde politiek blijft bij een aantal onderwerpen dan vooral de leegte achter.

Voor mij is de kern van dit essay dan ook dat (vooral) de PvdA deze wijze van politiek bedrijven niet normaal moet gaan vinden. Politiek is, wanneer het eerlijk en transparant wordt uitgevoerd, wel degelijk een permanente inzet – noem het strijd – voor een bepaalde inrichting van de samenleving. En dat is per definitie verbonden met de idealen van een politiek maatschappelijke beweging. Het gaat, in hedendaagse termen, om waarden die vervolgens ook pragmatisch zullen moeten worden geïntegreerd in het praktisch handelen van alledag. Wanneer die verbinding er niet is – of niet helder is – leidt dit in de meest directe zin tot een grotere afstand tot de eigen achterban, en uiteindelijk ook tot de samenleving. Ik geef de voorkeur aan een politieke praktijk waarin iedere politieke organisatie uitgaat van zijn of haar eigen kracht. Soms is ruilen onontkoombaar, maar voor sommige principes geldt dat ruilen geen duurzame oplossing biedt. Mijn verwachting is dat dat ook nu (weer) zal blijken. Het zal mij niet verwonderen als de VVD en PvdA zich bij de komende verkiezingen alweer zullen uitspreken tégen onderdelen van het nu door henzelf (uit)gevoerde beleid, en kiezers zullen beloven bepaalde maatregelen terug te draaien. Wanneer ideologische verschillen te groot zijn om te overbruggen, moet er naar mijn gevoel voor worden gekozen om die zaken tot vrije kwestie te verheffen, een staatscommissie in te stellen dan wel het onderwerp voorlopig in de ‘ijskast’ te plaatsen. Daarmee blijft het politieke debat in stand, als een afspiegeling van wat er leeft in de samenleving, en kan het maatschappelijk debat erover op een open wijze worden vervolgd. In dit specifieke discours zal zich dan mogelijk een meer samenhangende weg uitkristalliseren.

Hoe vertaalt de PvdA haar waarden geloofwaardig in houdbare sociale en rechtvaardige stelsels, wanneer het perspectief op de lange termijn niet helder is?

Voor mij ligt de waarde van de PvdA niet alleen in het feit dat het een beginselpartij is, maar ook dat het een tegendraadse opvatting heeft over de inrichting van de samenleving. Voor de PvdA is dat geen natuurverschijnsel of een resultante van een

vrije markteconomie, maar juist een principiële idee over hoe mensen zich tot elkaar zouden kunnen verhouden. Toen ik in 1970 besloot lid te worden van de PvdA, waren de beginselen duidelijk; het ging over *gelijkheid en vrijheid*, over *herverdeling van kennis, arbeid en inkomen*, over *democratisering* en over het feit dat de *natuur niet onuitputtelijk* is. In onze maatschappij is het recht van de sterkste niet bepalend voor de mogelijkheden om te kunnen slagen. Ook in het beginselprogramma van '77 wordt die lijn doorgezet. De sociaal-democratie is een expliciete keuze voor een samenleving waarin ieder mens de kans krijgt om op een volwaardige wijze inhoud aan zijn of haar eigen leven te geven. En misschien nog wel belangrijker: dat niet alleen wordt gekeken naar het individu, maar dat deze per definitie in samenhang met de (sociale) omgeving wordt gezien. Vaak zal daar strijd voor moeten worden geleverd. Er zijn machten en krachten voor wie gelijkwaardigheid niet vanzelfsprekend is, voor wie arbeid en natuur primair productiegoederen zijn en waar de binding met arbeid niet de mens is, maar de vraag welke investering waar ter wereld het goedkoopst is en het meeste rendement oplevert. Anders gezegd: er staan steeds weer opnieuw machten en krachten op die het gemeenschappelijke belang – omwille van het eigenbelang – zullen aantasten, die hun gedachtegoed vooral baseren op Spencer's *survival of the fittest* en die een samenleving voorstaan waarin het overleven vooral wordt bepaald door een permanente onderlinge competitie en concurrentie. De sociaal-democratische waarden staan hier lijnrecht tegenover.

Maar die sociaal-democratie heeft alleen betekenis wanneer de waarden ervan betekenis krijgen in het dagelijks handelen. 'Principieel zijn in het handelen' is een niet eenvoudige opdracht, die een sociaal-democraat vooral aan zichzelf geeft. Je wilt trouw zijn aan je beginselen, maar tegelijkertijd ga je ook voor verbeteringen die vandaag al betekenis hebben. Dat brengt je als actief politicus per definitie in het dilemma van de macht. De PvdA kiest er terecht voor die dilemma's op te zoeken. Het is immers geen getuigenispartij. Alleen een positie innemen is niet genoeg. Nee, je zult ook vuile handen moeten maken. Maar als je de macht opzoekt loop je ook het risico dat je 'tussen de raderen' terecht komt. Je zult de verandering moeten zoeken in, zoals Joop den Uyl het ooit zo treffend formuleerde, "de smalle marge van de democratie". Maar dat kan alleen geloofwaardig wanneer het perspectief op de lange termijn altijd helder is. Met andere woorden: wanneer *the road to* duidelijk is, zodat alle stappen die je zet aantoonbaar, controleerbaar en actief naar het gewenste eindpunt leiden. Dit betekent dat een politicus in staat moet zijn het eigen handelen in die grotere context te plaatsen, en dat ook moet weten te verantwoorden. Mijn generatie is verwend met een politicus als Den Uyl die, met alle kritiek die er ook op hem was, als geen ander in staat bleek te zijn om de dagelijkse bestuurlijke praktijk te plaatsen in het perspectief van het na te streven eindbeeld. Maar een leider kan dat nooit alleen. De cultuur van de partij moet als het ware uitdagen tot nadenken en meepraten, tot participatie in een permanente zoektocht. "In de tijd van Den Uyl (...)

was de partij behalve een krachtige politieke beweging ook een dynamische ideeëncentrale”, zei journalist Bert Vuijsje treffend.²⁰

Voor mij is de betekenis van de politiek dat zij referentiekaders neerzet die het voor zowel voor- als tegenstanders mogelijk maken om hun eigen ideeën en gedachten te ordenen. In die zin is politiek per definitie een normatieve activiteit. Na Den Uyl is er binnen de PvdA geen sociaal-democratisch leider meer geweest die – in woord en geschrift – zo geprononceerd inhoud heeft gegeven aan een dergelijk politiek referentiekader. Het leiderschap van de PvdA is zich meer en meer gaan onderscheiden door een pragmatische wijze van besturen. Wim Kok – en ik zeg dit met waardering – is daar misschien wel het beste in geslaagd. Hij droeg zijn sociaal-democratische waarden met zich mee, koketteerde niet met grote ideologische verhalen, en ging zoals een goed vakbondsman betaamt iedere dag voor zichtbare resultaten. Met het politiek leiderschap van Wouter Bos heeft de PvdA al werkende een niet onbelangrijke gedaanteverandering ondergaan. Bos was – en is – een vertegenwoordiger van de liberale vleugel binnen de PvdA. Veel sociaal-democratische beginselen zijn onder Bos vloeibaar geworden, en vatbaar voor meerdere interpretaties. De PvdA heeft daarmee haar scherpte verloren.

Als gevolg daarvan is ook niet meer precies duidelijk waar de PvdA nu eigenlijk voor staat in tal van grote maatschappelijke vraagstukken. In de bestuurlijke praktijk lijkt niet alleen de ideologische basis te eroderen, maar meer nog hoe onze waarden concreet worden vertaald in houdbare sociale en rechtvaardige stelsels. Juist doordat deze vertaalslag onvoldoende (expliciet) wordt gemaakt, neemt slagkracht van de PvdA als maatschappelijke vernieuwingsbeweging af. De PvdA is in 2012 weliswaar op wonderbaarlijke wijze teruggekomen in het centrum van de politieke macht, maar of de partij – in de woorden van Job Cohen – er in de “politieke en mediawerkelijkheid van Den Haag” in is geslaagd om de “weg naar zo’n ander beleid geloofwaardig onder het netvlies te krijgen” is nog maar de vraag. Voorlopig hebben de kiezers die vraag, zowel bij de gemeenteraadsverkiezingen als de verkiezingen voor het Europees parlement, met een duidelijk ‘nee’ beantwoord. Het perspectief van de PvdA is op dit moment slecht te noemen. En dat verandert niet door er niet met elkaar over in gesprek te gaan. Het is dan ook essentieel dat er binnen de PvdA een breed gesprek op gang komt, over wat wij moeten doen om het tij te keren. Hopen op een nieuwe electorale verrassing, zoals die zich ten tijde van Bos, Cohen en Samsom op het laatste moment voordeed, is niet voldoende om de partij uit de huidige crisis te halen. Voor een écht en structureel herstel is meer nodig.

---

²⁰ NRC, Bert Vuijsje, ‘Waarom ik de PvdA van Samsom vaarwel zeg’, 20 juni 2014

Behoeftte aan een meer zichtbare verbinding tussen de sociaal-democratische waarden en het dagelijks handelen van de PvdA

Het analyseren van een weinig aantrekkelijke situatie van mijn partij is niet mijn favoriete bezigheid. Liever besteed ik mijn tijd aan het uitdenken van wat ik ‘sociale en rechtvaardige stelsels’ noemde. Zo heb ik in mijn bestuurlijke praktijk, dankzij de PvdA, kunnen werken aan een omslag in het woonstelsel, van een louter van bovenaf opgelegde institutionele aanpak naar een woonbeleid gebaseerd op de zelfkracht van burgers. Een paradigmashift waarbij burgers de plaats innemen van commerciële actoren en de ‘winsten’ nu terugkeren de woning van de burger en de architectuur van de stad. Op veel plekken zijn sociaal-democratische bestuurders met vergelijkbare paradigmawisselingen bezig, bijvoorbeeld met de transities in het sociale domein. Dáár ligt bij uitstek de meerwaarde van een veranderingspartij als de PvdA. Niet te zeer meebewegen met wat vandaag haalbaar is, maar het koesteren van een zekere tegendraadsheid en het organiseren van tegendruk. Dat kan alleen wanneer de ideologische kracht van de partij sterk is ontwikkeld. Maar helaas is dit steeds minder (geprononceerd) het geval. Het gevolg is dat de nadruk te veel komt te liggen op het bestuurlijk technocratisch handelen zelf. Dat wil niet zeggen dat het fout zit met de waarden van onze partij of van onze bestuurders. Maar voor een werkelijk herstel van de PvdA is voorwaardelijk dat de binding tussen de sociaal-democratische waarden van onze voorstellen en ons bestuurlijk (strategisch) handelen duidelijker zichtbaar en voelbaar wordt.

Terecht heeft de Wiardi Beckman Stichting in haar project ‘Van Waarde’ getracht die sociaal-democratische lading opnieuw betekenis te geven, dus de klassieke sociaal-democratische beginselen te actualiseren of moderniseren. De voormalige strijdpunten zijn geherdefinieerd en neergezet als de blijvende doelen van de sociaal-democratie:

“Mensen hebben behoefte aan bestaanszekerheid, aan goed werk, aan verheffing, en aan binding (...) Die vier doelen vormen samen een visie op het goede leven en op het goede samenleven. Aan het individu bieden ze een behoorlijk levensniveau en sociale veiligheid; de mogelijkheid je te ontplooiën in je werk, buiten je werk en via je werk; de kans je te verheffen, het beste van jezelf te maken; en de kans die bindingen te zoeken die het leven mogelijk en aangenaam maken. Ze bieden zeggenschap en greep op het leven. Kortom: zij bieden vrijheid in de volle betekenis van het woord. De vier waarden en doelen bieden ook zicht op de samenleving waarin we willen leven. Een samenleving die economische stabiliteit biedt, waarin de onderneming of de werkplek een gemeenschap is en waarin mensen zich in het werk met anderen verbonden, gezien en gerespecteerd weten. Een samenleving

met een sterke verzorgingsstaat, een verzorgingsstaat die toerust, mensen de kans geeft het beste van hun leven te maken, maar ook een verzorgingsstaat die zijn verantwoordelijkheid blijft nemen, mensen waar nodig beschermt tegen oude en nieuwe risico's en die zich vernieuwt om dat te kunnen doen en te blijven doen. Een samenleving die grote ongelijkheden en sociale, economische en culturele kloven vermijdt, die mensen niet scheidt of op zichzelf terugwerpt. Een samenleving die mensen samenbrengt rond gedeelde waarden, die mensen mobiliseert om samen aan hun toekomst te bouwen en die de ambitie koestert om te verheffen, die iedereen de kans biedt om zijn of haar leven te verrijken.”²¹

Wanneer wij kijken naar het regeerakkoord, wordt duidelijk dat het de toets aan deze waarden (op een aantal substantiële onderwerpen) niet kan doorstaan. Paradoxaal genoeg is het ontbreken van een meerderheid in de Eerste Kamer in die zin dan ook een ‘zegen’; het maakt dat het akkoord op tal van punten moet worden bijgesteld. En hoewel die bijstellingen door ons worden omarmd, maken ze vooral ook pijnlijk duidelijk hoe hoog de prijs is die we voor regeringsdeelname hebben betaald. Maar ook met de verbeteringen – die toch vooral de verdiensten zijn van andere partijen – is het niet zo dat de sociaal-democratische kiezers zich meer herkennen in het beleid van het kabinet en de rol van de PvdA daarbinnen. Persoonlijk geloof ik, op grond van eerdere ervaringen met onder andere Paars II, ook niet dat de kiezer bij een aantrekkelijke economie direct zal overlopen van dankbaarheid in de richting van de PvdA. Door het transactie-denken zit er een te grote kloof tussen het aanvankelijke verkiezingsprogramma en de opgeroepen verwachtingen. Hoewel zeer wenselijk, zou het naïef zijn te veronderstellen dat de PvdA zich al voor de Provinciale Statenverkiezingen in het voorjaar van 2015 herstelt.

(Hoe) kan de PvdA haar positie herstellen?

Voor mij moet de PvdA weer terug naar haar *roots*. Dat wil zeggen dat zij zich weer nadrukkelijker en explicieter als beginselpartij moet presenteren. Daarnaast zou de PvdA aan sterkte winnen wanneer ze zou terugkeren naar wat door de Wiardi Beckman Stichting ooit werd omschreven als ‘Partij, Parlement, Activisme’. Het is deze combinatie die het voor een politieke partij als de PvdA mogelijk maakt om uit te gaan van haar eigen ideologische kracht, om verbindingen met de samenleving te zoeken en van daaruit met meer overtuiging te functioneren in het parlement. Het rapport ‘Partij in actie’ uit 1976 leest daarbij bijna als een praktische handleiding, voor hoe de PvdA haar sociaal-democratische waarden in de bestuurlijke praktijk betekenis kan geven. Het gaat nadrukkelijk niet om een groot plan van de smalle top

---

²¹ Van Waarde, Sociaal-democratische waarden in de 21ste eeuw, Wiardi Beckman Stichting, 16 februari 2012

van de partij, maar van een gezamenlijk gedragen vertaling van de waarden zoals die zijn vastgelegd in 'Van Waarde'. Het zijn déze waarden die moeten worden gerealiseerd, op alle (beleids)terreinen van de samenleving, binnen en buiten onze landsgrenzen.

Duidelijk is dat het hier gaat om een *politieke strijd*. 'Samen maakt sterk' is voor zo'n politieke strijd nog steeds een voor zichzelf sprekend adagium, maar in de dagelijkse praktijk is samenwerking tussen progressieve partijen helemaal niet meer vanzelfsprekend. En dat is vreemd, want alleen met een bundeling van krachten is het mogelijk om te komen tot een werkelijk progressief beleid. Wanneer wij weten dat het potentieel van progressieve kiezers zich vooral verplaatst tussen en binnen de drie hoofdstromingen in links Nederland (PvdA, SP en GroenLinks), wordt het hoognodig tijd om opnieuw na te denken over hoe de wervingskracht van links voor de komende regeerperiode kan worden vergroot. Elkaar bestrijden leverde in het verleden geen winst op. Een werkelijk inhoudelijke samenwerking zou voor kiezers die thans niet (per se) op één van de drie linkse partijen stemmen wél extra wervingskracht kunnen genereren. Samenwerking betekent immers meer kans op een sterkere onderhandelingspositie bij komende coalitievorming, en dus een grotere kans op een kabinet met meer progressieve zeggingskracht. De bescheiden – maar tegelijkertijd klip en klare – les die de kiezers van de PvdA de partij bij de afgelopen twee verkiezingen hebben geleerd, is dat het de PvdA niet past om haar eigen waarden met het transactie-denken in de weg te staan. De belangrijkste verantwoordelijkheid van de PvdA is nu dan ook om juist drager te zijn van het progressieve gedachtengoed; als grootste linkse partij is de PvdA daarvoor ook de meest aangewezen partij. Van de landelijke PvdA mag worden verwacht dat zij de beschadigde relaties met de SP en GroenLinks zal herstellen; dat zij initiatieven neemt die maken dat er weer op geloofwaardige en zichtbare wijze kan worden samengewerkt met verwante politieke partijen en maatschappelijke organisaties, om zo inhoud te geven aan waarden die de Wiardi Beckman Stichting zo mooi heeft opgeschreven en die door de partij zijn omarmd als niet vrijblijvende uitgangspunten voor het dagelijks handelen. Maar het stopt niet bij de landelijke partij. Ook op het niveau van het parlement zullen de relaties tussen PvdA, SP en GroenLinks – met de (h)erkenning van de onderlinge verschillen – moeten worden aangehaald en hersteld. De meest overzichtelijke stap is het opnieuw inhoud geven aan het initiatief 'Een Ander Nederland'. Voorwaarde daarvoor is een *open mind* van de drie partijen, en een werkelijke bereidheid om in een bondgenootschap te investeren. 'Gewone' fractieleden kunnen hierin een sleutelrol vervullen; zij kunnen op woordvoerdersniveau, dus *bottom-up*, komen tot een structurele samenwerking. Er is niets tegen het gezamenlijk nemen van een reeks van gemeenschappelijke initiatieven. De onderwerpen liggen voor het oprapen. De wereld schreeuwt bijna om een innovatieve, ecologisch verantwoorde economie. De commissie Melkert heeft in haar rapport 'De bakens verzetten: de economie terug naar de mensen' voorstellen gedaan voor een robuuste economie met een solidaire

samenleving als uitgangspunt. Zelf heb ik een woonstelsel uitgewerkt waarin bewoners – met de introductie van wooncoöperaties – zelf kunnen beschikken over het eigen wonen, en niet enkel meer afhankelijk zijn van ‘sociale’ woningbedrijven waarvan een steeds groter deel zich heeft vervreemd van haar huurders. En er is een sterke behoefte aan een sociaal inclusieplan, als aanvulling op de te smalle liberale interpretatie van de participatiesamenleving. Werk genoeg, kortom, en daarom zou een samenwerking tussen de drie progressieve partijen op alle niveaus van de grond moeten komen. Dat vraagt om een authentieke duale positionering van de PvdA ten opzichte van het regeringsbeleid. Het regeerakkoord is (terecht) reeds een aantal malen bijgesteld, en dat zal in de toekomst zeker nog vaker gaan gebeuren. De PvdA zou er goed aan doen om bij iedere keuze die wordt gemaakt te zoeken naar een bredere samenwerking met ‘progressieve bondgenoten’, en daarmee steeds opnieuw inhoud te geven aan de oproep waar ‘Een Ander Nederland’ haar veranderingsmotie in 2005 mee afsloot:

‘en gaat niet over tot de orde van de dag’.

Adri Duivesteyn

Den Haag, 14 juli 2014

NB. Dit essay is geschreven op persoonlijke titel. Het komt voort uit de behoefte te doorgronden waarom de PvdA nu al weer geruime tijd *ups-and-downs* kent en zich maar niet herstelt.